

Lieke van Deinsen & Ton van Strien

Gebabbel van een bevlogen lezer

Lambert Bidloos verkenning van vergeten schrijvers

In de rubriek ‘In de Kast’ bepleiten uiteenlopende figuren uit de wereld der letteren waarom een bepaalde tekst of auteur opnieuw de volle aandacht verdient. Voor deze editie benaderden we historisch letterkundige Lieke van Deinsen, die onlangs promoveerde op een proefschrift over vroegmoderne canonvorming. Samen met eveneens historisch letterkundige Ton van Strien houdt ze een pleidooi voor allereerst de vroegmoderne dichter Lambert Bidloo. Hij schreef een gedicht op een door Arnoud van Halen samengesteld ‘schrijverskabinet’: een als canon fungerende kast waarin hij portretjes van verschillende dichters verzamelde. Naast Bidloo belichten Van Deinsen en Van Strien enkele dichters die Van Halen beroemd genoeg achtte om in zijn kabinet te plaatsen, maar die menigeen vandaag de dag niet veel meer zullen zeggen.

‘In de kast’ was de wel bijzonder praktische oplossing die Arnoud van Halen (1673-1732) bedacht toen hij zocht naar een bergplaats voor zijn uit de hand gelopen verzameling schrijversportretjes. Omstreeks 1700 was de Amsterdamse kunstenaar begonnen met het schilderen van portretten van Nederlandse dichters en dichtersessen op kleine ovale plaatjes. Elk portretje plaatste hij in een vergulde omlijsting in de vorm van een lauwerkrans, het symbool van dichterlijke eer. De verzameling groeide gestaag en in 1719 telde de collectie ruim honderd portretten. Een en ander was voor Van Halen aanleiding om opdracht te geven tot de vervaardiging van een houten verzamelarskabinet, dat bekend zou komen te staan als het Panpoëticon Batavûm, wat zoveel betekent als ‘alle Nederlandse dichters’. In navolging van de populaire munten- en penningkabinetten, bevatte de kast tientallen vlakke lades. In elke lade lagen elf portretten, in de regel chronologisch geordend. (Van Deinsen 2016: 11-13; Van Deinsen & De Paepe 2016) Daardoor kon de bezoeker steeds een episode uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis uit het kabinet uitlichten.

Van Halens initiatief sprak aan. In de loop van de achttiende eeuw zou de verzameling steeds overgaan in de handen van literatuurliehebbers die nieuwe portretten aan de verzameling toevoegden of exemplaren vervingen voor beter gelijkende. Op het hoogtepunt, toen het Panpoëticon te vinden was in de vergaderzaal van het Leidse kunstgenootschap Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen, bevatte deze achttiende-eeuwse canon van de Nederlandse literatuur de portretten van tenminste 336 verschillende auteurs. De hele eeuw lang functioneerde het Panpoëticon als een literaire trekpleister. Vanaf de oprichting van het houten kabinet in Van Halens grachtenwoning tot

aan het einde van de eeuw in de Leidse vergaderzaal was het kabinet een toegankelijk monument voor de Nederlandse dichtkunst. Geïnspireerd door advertenties of aangemoedigd door tijdgenoten brachten honderden bezoekers uit zowel binnen- als buitenland een bezoek aan het Panpoëticon. In talloze lofdichten beschreven zij hun, veelal emotionele, interactie met het literaire verleden dat in het Panpoëticon was

Digitale reconstructie van het Panpoëticon Batavum door Lieke van Deinsen en Timothy De Paepe (2016).

Portret van Lambert Bidloo door Arnoud van Halen (circa 1720). Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-1906-3332.

samengebracht. De geschiedenis van de unieke verzameling portretten eindigde met een klap. In 1807 raakte het kabinet zwaar beschadigd tijdens de Leidse buskruitramp. In de nasleep van de ramp verdween het houten kabinet spoorloos en raakten de portretjes verspreid over heel Europa. Ongeveer een kwart van de oorspronkelijke verzameling is tegenwoordig onderdeel van de collectie van het Rijksmuseum.

Dat we dit monument voor de Nederlandse literatuur tegenwoordig nog kennen is vooral te danken aan Lambert Bidloo (1638-1724). Misschien op verzoek van Van Halen, net als Bidloo lid van de doopsgezinde gemeente in Amsterdam, begon de bejaarde dichter kort na de voltooiing van het houten kabinet met het bezingen van de verzameling Nederlandse dichtersportretten. Een prominente schrijver zoals zijn broer Govert (1649-1713) is de lofdichter van het Panpoëticon nooit geweest. (Van Strien 2014: 239-240) Hij was apotheker en had wel (onder meer) een bundel Latijnse gedichten gepubliceerd, maar naast zijn beroep had vooral de ‘aloudheidkunde’ zijn belangstelling. Hij zou zijn literaire loopbaan besluiten met een breed opgezet epos (vier delen van elk negentien à twintig ‘boeken’) over de geschiedenis van het Joodse volk. Het werk werd in 1725 door zijn dochters postuum uitgegeven, maar als laatste eerbetoon aan de pennenvruchten van hun overleden vader deed het amper dienst. De beperkte, en zeker niet alom lovende, aandacht die Bidloo in de literatuurgeschiedenissen kreeg, was toch vooral te danken aan het lofdicht dat hij componeerde op Van Halens portrettenverzameling.

Met zijn kabinetslofdicht *Panpoëticon Batavium* (1720) verankerde Bidloo definitief de naam van de verzameling, zoals werd vastgelegd in het portret dat Van Halen van de dichter maakte. Van Halen portretteerde de hoogbejaarde dichter terwijl hij juist de laatste hand legde aan de titelpagina van zijn lofdicht. In zijn linkerhand toont hij de ontwerpschets van het kabinet. De serieuze blik die hij de toeschouwer toewerpt, ver-raadt de ernst waarmee de schrijver zijn taak benaderde. Voor dat project las hij, naar eigen zeggen, meer Nederlandse poëzie dan hij in zijn hele leven tevoren gedaan had, en het werk groeide, tegelijk met de verzameling, steeds verder uit. Het zou een lijvig lofdicht worden dat uiteindelijk een kleine driehonderd pagina's besloeg, verdeeld over achttien 'boeken', zeer los gecomponeerd. Bidloo zelf vergeleek zijn boek met een Amsterdams woonhuis, waar in de loop der tijd steeds nieuwe kamers en vertrekken zijn in-, aan- en uitgebouwd. Bij elk nieuw bezoek aan Van Halens *Panpoëticon* werd de dichter geconfronteerd met nieuwe dichters en dichtersessen die hij in zijn lofdicht moest huisvesten. Een voor een haalde hij de portretjes uit het kabinet en liet hij zijn gedachten de vrije loop. Hij gaf zelfs eerlijk toe dat hij veel van de koppen niet eens (her)kende. Vooral de portretten van vrouwelijke dichters stelden hem voor een raadsel: 'Jonkvrouwen, 't lukt my niet, door 't aangezigt, te weten / Wie, of gy zyt, of waart'. (Bidloo 1720: 269) Het weerhield hem er niet van om een hoofdstuk aan hen te wijden. Hij vulde Van Halens overzicht van 'bekende' vrouwelijke schrijfsters (onder wie de gezusters Anna (1583-1651) en Maria Tesselschade (1594-1649), Katharina Lescaijle (1649-1711) en Anna Maria van Schurman (1607-1678)) zelfs aan met een opsomming dichtersessen die ook tegenwoordig nog nagenoeg allemaal wachten op bestudering. Wie heeft er bijvoorbeeld ooit gehoord van Maria Margaretha van Akerlacken (1605-ca. 1670), Elisabeth Hard-Loop (1655-1685) of Katharina Johanna de With (1691-1728)?

Voor zoveel toewijding heeft Bidloo zowel in zijn tijd als daarna weinig teruggekregen. Afgezien van de eer om, met maar liefst twee portretjes, te worden geplaatst in het *Panpoëticon* en het (plichtmatige) versje dat de dichter van Van Halen ontving als dank voor zijn lofdicht, bleef het opvallend stil. In de massa's lofdichten die in de loop van de eeuw op het *Panpoëticon* verschenen, wordt Bidloos gedicht niet of hooguit in het voorbijgaan genoemd. Enkele maanden na de publicatie van Bidloos *Panpoëticon* refereerde Pieter Langendijk bijvoorbeeld aan het lofdicht in zijn nieuwjaarsrede voor de Haarlemse rederijderskamer Trouw moet Blijcken, maar de komedieschrijver beperkte zich tot de terloopse opmerking dat Van Halens 'schilderkunst' nu ook gepaard ging 'met Bidloos pen'. (Langendijk 1751: 7) Zelfs in de herdenkingsbundel die verscheen naar aanleiding van Bidloos dood bracht slechts één dichter, Gijsbert Tijssens (1693-1732), de herinnering aan diens *Panpoëticon Batavium* ('dat eeuwig digtwerk') boven. (*Lyk-dichten* 1724: a4v) Van een uitgebreide bespreking was al helemaal geen sprake. Ook in het lijvige herdenkingsboek dat het Leidse kunstgenootschap Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen in 1773 aan de verzameling wijdde, wordt Bidloo maar even genoemd en wel als iemand die de collectie 'naar eisch' bezongen had. Het is, gezien de hoge formele eisen die in genootschapskringen aan poëzie werden gesteld, nog de

vraag of deze toch al wat zuinig klinkende lof ook gemeend was. Als Bidloos *Panpoëticon* al werd vermeld dan was de boodschap steevast: ga toch vooral het echte kabinet eens bekijken. Een invloedrijk werk is het dan ook bepaald niet geworden: niemand heeft ooit (denken wij) het werk van Elias Herckmans (1596-1644) ter hand genomen omdat Bidloo zei dat deze een portret in het *Panpoëticon* ‘tiendubbel waardig’ was geweest omdat hij gedichten schreef ‘in Styl, en Maat zoo grootsch, in *Vindingen* zoo aardig’. (Bidloo 1720: 135) Zelfs Van Halen vond het niet de moeite om Herckmans’ portret te schilderen. En andersom lezen wij hopelijk allemaal Focquenbroch (1640-1670) ondanks dat Bidloo nauwelijks een woord aan hem besteedt.

Ook latere literatuurhistorici waren niet overtuigd van Bidloos project. In zijn overzicht van geschiedschrijvers van de Nederlandse letterkunde, bestempelde Gerard Brom Bidloo tot een ‘onbegaafd dichterling’. (Brom 1944: 9-10) Volgens Brom zou Bidloo vooral zijn geslaagd in het delven van een ‘familiegraf van een doodvervelende rijmelarij’. We kunnen Brom niet geheel ongelijk geven. Door het streven om telkens de nieuwe auteurs die aan de verzameling werden toegevoegd ook in het lofdicht onder te brengen, werd het *Panpoëticon Batavum* een doolhofachtig relaas waarin de schrijver voortdurend heen en weer springt tussen het heden en het verleden. Het geheel werd bovendien voorzien van een lijvig notenapparaat waarin de dichter zijn soms oeverloze uitweidingen onderbracht. Revisie achteraf zat er niet meer in. De ongecorrigeerde spelling en grammatica maken het geheel nagenoeg onleesbaar. Al met al herinneren Bidloos verzen toch vooral, zoals Riet Schenkeveld-van der Dussen het treffend verwoordde, aan ‘het ongeremde gebabbel van een oude heer’. (Schenkeveld-van der Dussen 1990: 15) Het verbaast dan ook niet dat tot voor kort niemand zich heeft gewaagd aan een integrale lezing en analyse van Bidloos *Panpoëticon Batavum*. (Van Strien 2014)¹ Dat stelde ons voor een uitdaging.

Maar met al zijn gebreken is, zo menen wij althans, Bidloos *Panpoëticon Batavum* toch nog altijd het werk van een bevlogen liefhebber en lezer. Bidloo beschrijft hoe hij dankzij Van Halens kabinet kennismaakte met de werken van de vroegste rederijders uit de vijftiende eeuw tot de jongste dichters van zijn eigen tijd, Hubert Korneliszoon Poot (1689-1733) en de veel te jong gestorven Lukas Schermer (1688-1711) voorop. Tijdens zijn ontdekkingsstocht las Bidloo talloze inspirerende verzen en ontdekte hij een rijkdom aan de op klassieke leest geschoeide ‘vindingen’, die voor hem de ziel van de poëzie uitmaakten. Het kabinet van Van Halen was voor hem een ‘Schatkist’, vol inspirerende voorbeelden voor Nederlandse dichters van zijn eigen en latere tijd.

Bidloo meldde niet alleen dát en wat hij las, maar ook hoe, en wat die boeken in hem losmaakten. Zo riep hij bijvoorbeeld zijn eerste leeservaringen (‘t Heugd my, van dat ik pas bescheydlyk lezen kon’) in herinnering. (Bidloo 1720: 221) Hij beschreef levendig hoe hij als jonge lezer Jan Vos’ gruweldrama *Aran en Titus* (1641) had verslonden. (Van

1 Zie de appendix van Van Strien 2014 voor een geannoteerde samenvatting van Bidloos *Panpoëticon Batavum*.

Portret van de vergeten dichter Cornelis van der Pot door Dionys van Nijmegen (ca. 1732). Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-4622.

Strien 2014: 243) In amper drie dagen kende hij de tekst van buiten en hoorde men hem de hele dag in ‘t Huys, aan Tafel, en te Bedt’ de verzen ‘brommen’ (uitgalmen), inclusief de bijpassende wrede gebaren. Dat Bidloo op latere leeftijd zijn mening over Vos’ toneelwerk, zoals overigens veel van zijn tijdgenoten, radicaal zou herzien, doet weinig afbreuk aan het beeld dat hij van zichzelf schetste als een jonge lezer die werd gegrepen door de literatuur. Na Vos ontdekte hij Joost van den Vondel (1587-1679), P.C. Hooft (1581-1647) en, vooral, Constantijn Huygens (1596-1687). Met name Huygens’ *Oogentroost* (1647) raakte de jonge Bidloo zeer. De versregels griften zich direct in zowel zijn geheugen als zijn ziel en het leek de dichter haast ondenkbaar dat hij ooit nog iets zou lezen dat deze indruk kon uitwissen.

Zo bieden Bidloos verzen, ondanks hun soms ondoorgrondelijke karakter, een unieke doorkijk in de vroegmoderne leescultuur. Niet alleen deelde Bidloo zijn leeservaringen, ook bood zijn *Panpoëticon Batavum* inzicht in de leespraktijk. Poëzie moest voor Bidloo bijvoorbeeld vooral klinken. Toen hij zijn gedicht op het *Panpoëticon* schreef was hij stokoud en doof. Met weemoed dacht de oude lezer terug aan de tijd dat hij de gedichten van zijn goede vriend Daniël Willink (1676-1722) nog kon horen. Nog maar kortgeleden, zo beschreef hij, bezorgde het lezen van een Duits gedicht hem zere kaken. Kennelijk was lezen ook toen nog voor hem helemaal niet automatisch stillezen. Op deze manier blijven de noties van zo’n enthousiaste lezer van de Nederlandse literatuur anno 1720 nog altijd de moeite waard. Voor Bidloo was het *Panpoëticon* aanleiding voor een verkenningstocht van zowel het Nederlands literaire verleden als van zijn persoonlijke leesvoorkeuren en literaire smaak. Na Bidloo zouden nog tientallen achttiende-eeuwse lezers het *Panpoëticon* aanwenden voor lofzangen op de Nederlandse literatuur, maar nooit waren zij zo openhartig als de bejaarde dichter.

Bidloos – soms geheel ondoorgrondelijke – ontdekkingsstocht door de collectie van toch vaak onbekende literaire koppen inspireerde ons tot de oprichting van de website

Schrijverskabinet.nl. Naast een geschiedenis van de collectie presenteert de site een overzicht van de dichters en dichtersessen van wie een portret in de verzameling was opgenomen en een (hypothetische) digitale reconstructie van het houten kabinet. In de sectie ‘Uit de kast’ introduceren diverse specialisten een deel van de geportretteerde auteurs. Net als bij de bejaarde dichter gaat er ook voor de huidige lezer van vroegmoderne teksten geen belletje meer rinkelen bij veel van de namen die in het Panpoëticon verzameld waren. Maar onze vroegmoderne literatuurgeschiedenis is er niet louter een van het canonieke trio Hooft, Huygens en Vondel. De figuren in de marge blijken vaak minstens zo interessant. Wat te denken van de verguisde papierhandelaar Ysbrand Vincent (1641-1718), die veelvertaler Frans Ryk (van wie we niet eens de geboorte- en sterfjaren weten) of de schrijvende broertjes Cornelis (1707-1729) en Willem van der Pot (1704-1783)? Achter veel van de portretten in het ‘Pan’ gaan vergeten geschiedenissen en onbekende literaire werken schuil. We willen de eenentwintigste-eeuwse literatuurlijfhebber uitnodigen om in de (soms wat warrige) geest van Bidloo vergeten vroegmoderne schrijvers uit de (digitale) kast te halen.

Literatuur

- Bidloo, L.**, *Panpoëticon Batavûm, kabinet, waar in de afbeeldingen van voornaame Nederlandsche dichteren, verzameld, en konstig geschilderd door Arnoud van Halen, en onder uytbreiding, en aanmerkingen, over de Hollandsche Rymkunst, Amsterdam 1720.*
- Brom, G.**, *Geschiedschrijvers van onze letterkunde, Amsterdam 1944.*
- Deinsen, L. van**, *The Panpoëticon Batavûm. The portrait of the author as a celebrity, Amsterdam 2016.*
- Deinsen, L. van en T. De Paepe**, ‘Visualising Literary Heritage: a viable approach? The Case of the Panpoëticon Batavûm (1772-1780)’. In: *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, 4 (2017): 49-58.
- Deinsen, L. van en T. van Strien** (red.), *Het schrijverskabinet. Panpoëticon Batavûm*, <www.schrijverskabinet.nl>, laatst geraadpleegd: 12-12-2016.
- Halen, A. van**, *Arnoud van Halen’s Pan Poëticon Batavûm verheerlijkt door lofdichten en bijschriften: Grootendeels getrokken uit het stamboek van Michiel de Roode; En nu eerst in ‘t licht gebracht door het Genootschap, onder de spreuk: Kunst wordt door arbeid verkreegen, Leiden 1773.*
- Langendijk, P.**, *De gedichten. Deel 3, Haarlem 1751.*
- Lyk-dichten, op den geleerden en dichtkundigen heere Lambertus Bidloo, Amsterdam 1724.*
- Schenkeveld-van der Dussen, M.A.**, *Retorica van onderzoek. Vormgeving van publiek van Nederlandse literatuurgeschiedenissen, Utrecht 1990.*
- Strien, T. van**, ‘De schatkist. Lambert Bidloos Panpoëticon Batavûm’. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 130 (2014) 3: 237-260.